

na vse kraje debla enako ne razrašajo. Že lubje naznanja po svoji hrapavosti severno stran, in če je drevo odžagano, se vidi, da letine niso popolnoma enako okrogle okrog steržena, ampak proti severju so ožje, proti jugu pa širje, in tako se vidi, da je steržen proti severju rinil. To dela večja solnčna vročina na južni strani; zato se drevo na južni strani bolj redí kakor na severni, letni okrogli so večji in širji, na nasprotni strani pa manjši in ožji. Potem takem je pa tudi les na severni strani terji; zato se žagance ne zveržejo in se ne krivijo, če se poprek od južne proti severni strani žagajo. Za tisto stran, kjer ima les največ terpeti, naj se tedaj severna stran obrača.

O tominsko-cerkljanski cesti nadalje.

Iz nemškega Ruta 20. rož. (Po naključni zakasnjeno). V 22. in 23. listu „Novic“ prosi nek cerkljansk domoljub za nasvêt, in v 1. stavku dokazuje: 1) da je položna dolina od Cerknega do sv. Lucije, in da reka Idrica ne teče čez hribe; 2) da cerkev tominska in Reka-Ravne nižje ležite kot Hum in Bučova, da torej podperajne ceste pervega načerta ni pametno in je sebično; 3) da hrib bukovski je peščen in cesta snegu in plazovom izpostavljena.

K 1) more se res spoznati, da vode tekó le navzdol, in da vasi pri rekah nižje stojé kakor vasi na hribih;

k 2) rečem, hvala Bogu, da je hribe in doline ustvaril in tamkaj ljudi vselil, čast pa Tomincem, da so cesto čez peščen Hum že skoraj dogotovili;

k 3) se mi čudno zdí, da more kdo govoriti o „zapertji ceste skoz 4 mesce“, ker namenjena cesta nima iti čez hrib Kojico, ampak skoz Laharn. V drugem sestavku spoznava gori omenjeni domoljub enako daljavo obojih načertov; vprašam le: ali ni od sv. Lucije do Tribiše (po Arkadii) že kolovoz, od Želina do Loke tudi? Toraj je le ceste od Želina do Tribiše še treba, kake 3 ure hodá, kjer zvunaj 10 raztresenih hiš ni nobene vasi, pa bi cesto tako težko bilo izpeljati, da bi bili stroški tega ovinka veči kot stroški cele iz Tomina do Podberda namenjene ceste.

Vas, predragi domoljub, ki pravite: „Ne bodimo si ptujci, ker vsak ne more imeti, česar si želi; izdelajmo si zdaj cesto po ravnini od sv. Lucije do Cerknega, za kake leta bomo pa uno od Tomina do Podberda izpeljali“ vprašam le: Koliko želite še dati Cerkljanom, ki so že v zavezi s Kranjem, in koliko Tomincem? in kateri je namen cest, da se pravica skaže vsem? Martin Burger.

Nekteri govori iz deržavnega zbora.

Govor gosp. dr. Rieger-a, v zbornici poslancov 19. junija. *)

Predsednik. Gosp. poslanec Rieger ima sedaj besedo.

Poslanec dr. Rieger (iz Českega). Slavni odbor je dovolil gosp. poslancu Smolku izreči se o stajališču, ki so ga on in njegovi rojaki v tem zboru zavzeli. Upam, da bo meni to isto dovoljeno. Služil se bom vašega poterpljenja, kolikor mogoče, le malo.

Predsednik. Opominjam gosp. poslanca, da je bilo zeló proti moji volji, da je gosp. dr. Smolka toliko govoril, zato sem ga zavernil, naj govori le o tem, za kar gré. S poterpljenjem zbornice in predsednika se je napak ravnalo. Prosim Vas tedaj, da ne zahajate predeleč, ampak se, kolikor mogoče, držite stvari, o kateri hočete govoriti.

Poslanec dr. Rieger. Nadjam se, da se bom deržal stvari, nadjam se pa tudi, ako bi se mi v mojem govoru zazdelo potrebno, povedati kaj za opravičenje dosedanjega ponašanja mojega in mojih rojakov, da mi bote gosp. predsednik dovolili tisto svobodnost govorjenja, ki ste jo dopu-

stili gosp. poslancu Smolku. (Klici: dá, dá! in pravo! na levi). Moja gospôda, jaz mislim, da je to tem bolj potrebno, ker je zadnji čas popolnoma v navado prišlo, očitati nam, da gremo rakovo pot, da smo rakovci, sovražniki svobode, ljudje, ki koperné za fevdalizmom (grajšinskim gospodstvom), ki nasprotujejo vsem svobododušnim težnjam, — ko konkordatovce in ultramontance tega zbora itd. Jaz mislim, da je treba odgovoriti na vse te psovke, da je treba razložiti in natanko obznačiti naše stajališče, ki smo ga proti svobododušnim predlogom gosp. dr. Mühlfeldovim zavzeli. Ni težko poljskim poslancem pustiti na sebi graje nesvobododušnosti, ker vé celi svet, da Poljci, tako sloveči zavolj svobodoljubja, glasujejo z nami Čehi skoraj v vseh vprašanjih. Stvar ta se razjasnuje prosto tako-le: Mi smo sinovi enega ter istega velicega plemena, imamo enake politične in narodne potrebe; odtod tudi dohaja, da zdaj v deržavnem zboru skupaj glasujemo, kakor smo skupaj glasovali leta 1848 skoraj v vseh zadevah, posebno kar se je tikalo deželne samostojnosti. Čudno je, da ravno nam, ki smo skoraj brez izjeme kmečki in meščanski sinovi, se tolikrat očita, da težimo za fevdalizmom in Bog vedi, kakimi še aristokratnimi (velikogospôskimi) napravami; kar bi bilo laglje umeti, ako bi se očitalo našim sosedom, ki imajo več aristokratov (velikogospôde) med seboj.

Prehajam zdaj na predmet današnje razprave. Gospod Mühlfeld-ovi predlogi zadevajo vprašanja, ki se sicer v ustavnem življenju imenujejo skupaj temeljne pravice. Pod tem imenom so vzete skoraj v vse današnje deržavne ustave, posebno v ustavo, izdano po frankobrodskem parlamentu, v katerem je tudi naš sedanji deržavni minister sodeloval. Bilo me je čudo, spoznavam to očitno, da Nj. prevzvišenost, naš častiti deržavni minister, ki je v Frankobrodu brez dvojbe glasoval za te temeljne pravice, ni skerbil, da bi se bile vzele v našo februarško ustavo. Da se je to zgodilo, današnje debate ne bi bilo treba. Zares ne umem, zakaj ta stvar ni djana v našo ustavo. Jeli zato, ker niso hotli sploh veljavnih pravil za vse dežele ustanovljati, ali zadnjič zato, da se častitim zbornikom tega zbora ponudi priložnost, ponašati se z lepimi govori o teh zanimivih zadevah, kakor so: svoboda misli in tiska, odgovornost ministrov in kakor se ta celi svobodniški katekizem dalje glasi? Pri meni malo vagnejo take zasluge. Vi veste, moja gospôda, da so v našem kromeriškem parlamentu ne celó brez sodelovanja mojega in še enega člana našega sedanjega ministerstva načertane in prijete temeljne pravice. Najdejo se pa te reči v vsaki knjigarnici, ter je lahko dobiti jih, pa ta ali uni §. teh temeljnih pravic zboru predložiti. To je najceneji način, zaslužiti si nesmertnost, oviti se z lovorom svobodoljubja. (Nemir na levi). Če se kdo boji, prijete temeljne pravice, ki jih je kromeriški zbor načertal, more, če mu nemško serce tako zahteva, izbrati frankobrodski, ter nam predložiti ta ali uni §. tistih pravic. Tako stoji stvar. Moja volja nikdar nikoli ni bila, upirati se tem načelnim ustavnovam. Temveč, kakor sem rekel, bilo bi mi ljubo, ako bi jih bil prevzvišeni gospod minister dal že v ustavo postaviti. Al to se, žalibog, ni zgodilo; pa zato mislim, da bi vendar bolje bilo, da se ti predmeti, ki so po moji misli ustavni predmeti, prideržijo popolnemu deržavnemu zboru. Zakaj, kakor stvar zdaj stoji, moremo le kerpariti; pa Bog vedi, bodo li se ti prikerpani zakoni, ako se poterdijo, ujemali s sistemo naše deržavne ustave, kadar jo bomo prijemale ko celoto. Ker tega zbora ne deržimo za popolno deržavno svetovavstvo, moremo te načela, kakor jih je gosp. poslanec Mühlfeld predložil presojevati in skleniti le ko proste zakone; jaz in moja stranka v tem oziru nimamo čisto nič proti njim. Da smo mi popolno deržavno svetovavstvo, mi bi brez pogoja glasovali, da naj se sestavi ustavni odbor, ki bi te temeljne pravice v sistemo poredil, ter jih, ko logično celoto, uverstil v posebnem poglavju v ustavo. Al žali Bog,

*) V poslednjih „Novicah“ pri govoru Smolkovem namesti 28. junija beri 19. junija.

mi nismo popolnoma državno svetovavstvo, in tako se nahajamo v nekaki neprijetni negotovosti. V resnici ne vemo, za kaj smo oblastni (kompetentni) in za kaj nismo. Mi smo poklicani za reči, katerih ne moremo razrešiti; pa zdaj naj razrešujemo reči, za ktere nismo poklicani. Naše ustavne stanje se še ni utrdilo; ono se še vsestrano izdeluje. Dokaz pa, da se še le izdeluje, je, da imamo državnega ministra s posebno nalogo, da uredjuje ustavne zadeve, da imamo tedaj nekakega ministra za ustavo. Naša ustava se še le lije, imamo mojstra za litje; samo da to litje počasi in nepretno napreduje, pa da iz lijaka malo pridnega blaga prihaja. (Nemir in sičanje, na levi).

Predsednik. Opominjam gosp. govornika, naj se reda derži (spodobno govori). Tako zabavljivo govorjenje se proti častitosti zbora. (Gromovito pravo! na levi).

Poslanec dr. Rieger. Jaz menim, moja gospôda, da čisto mirno govorim in da nikogar ne dražim (na levi: oho! na desni: pravo!). Res, da nočem nikogar ne najmanje razžaliti (na desni pravo! na levi sičanje), ali, moja gospôda, jaz umem svobodno govorjenje tako, da se o rečeh sme govoriti tako, kakor so; pa če človek ni tako srečen, da bi našel vse reči lepe; pa če je človek take misli, da more sam državni minister sèm ter tjà napak storiti; to brez ovinkov izgovoriti, menim, da tudi v okrog svobodnega govorjenja spada. Djal sem, da se naša ustava še le lije; pri tem si mislim, da se naša ustava izdeluje, al da še ni dodelana, da ni, bi rekel, kakor Minerva iz Jupitrove glave, izšla gotova, akoravno se je gosp. državni minister mnogo trudil v tej zadevi; to mi vendar morate poterjati, moja gospôda! Dokaz temu so prazne klopi, ki jih vidimo okoli sebe; mnogo narodov ni tukaj, ki bi imeli tukaj biti. To sem hotel reči, in mislim, da s tem nisem nikogar razžalil. V takih okolišinah mislim, da je naloga državnega ministra, skrbeti, da neha stanje, ki se z ustavnim življenjem ne sklada. Mi moramo še nekaj časa ostati v tej negotovosti; ni drugače; in moramo vse naše upanje postaviti na ministerstvo, da ne bo dopuščalo nikake napake; da bo čuvalo in branilo vse one pravice, ki so naravni iztok ustavnega življenja. Od te strani sem jaz motril to stvar ter mislil, da bi se stvarjenje teh zakonov moglo še malo odložiti, pa da bo ministerstvo, ki je v resnici svobodoumno, skerbelo, da se neustavne napake ne bodo dogajale.

Al poslanec gosp. dr. Mühlfeld je druge misli, ter je predložil, da naj bi se ti zakoni precej stvorili. Če me pač prašate, kako mislim, da naj bi se ta reč razrešila, Vam povem, da razločujem bistvo stvari (in merito) od njene oblike. Kar se tiče bistva stvari, sem vès za-njo. Vi veste, moja gospôda, da sem leta 1848 glasoval za temeljne pravice. Veste ta ali uni, da sem se bil bitno udeležil njih sostave in brambe. Zagotavljam vas, da od tistihmal svojega ustavnega mišljenja nisem premenil; pa to, mislim, smem terditi tudi od svojih rojakov, ki so tedaj sodelovali. Tù nam pravijo, da smo česki „terdoglavci!“ to kaže, da smo terdne volje in sterpljive. Mi prijemljemo te besede v dobrem pomenu, ter se ponašamo, da smo taki, in zagotavljam vas, kar se svobodoljubja tiče, da ostanemo vedno česki terdoglavci. (Pravo, pravo!).

Kar se tiče oblike, to bi mi rajši imeli, da bi se stvar obravnavala ko ustavno vprašanje; al kadar se je enkrat tako v pretres vzela, mi tej svobodoljubni težnji nečemo nikakor protivni biti. Mi vemo iz lastne skušnje, da je teh zakonov treba; saj vemo, da se je vlada v najnedolžnejše družtva vtikala, ter jih overala. Ni davno, da se je branilo napravljati podružnic kmetijskih družtev, hotli so Česko, ki ima 5 milijonov prebivavcov, stisniti na 12 do 15 gospodarskih družtev, med tem, ko jih ima malo Štajarsko 30. Ravno taka se je godila narodni muzeji; mojstrovali so jo 6—8 let; dolgo dolgo ni bilo mogoče deržati velike skupščine; in še le malo, preden smo šli na državni zbor,

dobili smo dovoljenje, da smo veliko skupščino imeli. Je v Pragi zaklad za razvijanje českega jezika in slovstva; pridjan je zakladu za muzejo, ter je del tega. Al dolgo časa je moral v dvombi biti o svojem bitji, ker dolgo dolgo niso hotli njegovih štatutov poterjati; pa vendar je zaklad čisto nedolžna reč, izdaja samo slovstvene dela, in k večjemu bi se mu moglo očitati, da je malo zaostal proti današnjemu slovstvenemu gibanju. Kar se tiče pisemske skrivnosti, to slišim od vseh strani, da se pritožujejo celó poslanci tega zbora, da se pisemska skrivnost ne spoštuje. Kazali so mi zavitke, na katerih se vidi sled nekakošnega tčsta, s katerim se neki pečati odtergavajo. Pripoznati moram, moja gospôda, čeravno so me dolgo med rakovce verstili, da težko verujem, da se protivi mojim občutkom, da bi se naše svobododušno ministerstvo še vedno posluževalo izrabljenega absolutizmovega orodja. Pa mislim, da bom prav v smislu tega zbora govoril, ako dotične ministre — ne vem ali ta stvar v častito ministerstvo za policijstvo ali na ono za občenje in pošto spada — uprosim, naj ta skrivni kabinet, ako še obstoji, po kratki poti iz svoje ministerske oblasti odpravi; ali, če to ni mogoče, dotičnim urednikom saj ostro zaukaže, da naj svoje delo pametneje opravljajo, da se ne bo poznalo. (Nemir in smeh). Saj, moja gospôda, veste, kar ne peče, da se na to ne piše. Omenjenih zakonov nam je tem boljše potrebno, ker vidimo, da tisti organi, ki so služili pred centralizacijo, absolutizmu, germanizacijo, še dandanašnji čversto službujejo, ter jih sedanje ministerstvo še vse upotrebuje od najnižjega do najvišjega.

Moja gospôda, kadar se kdo kakega dela priučí po dolgi navadi, težko težko se ga oduči; zato jaz mislim, brez popolne preuredbe našega celega upravnega organizma, da se bo nerado na boljše obrnilo. Za zdaj bi moglo ministerstvo toliko narediti, da bi se tisti, ki so za Bahovo sistemo več storili, ko jim je nalagala dolžnost, odstranili. Moglo bi storiti, da se urednikom dá zapoved, imeti pred očmi, da zdaj že v ustavni državi živimo, pa da imajo z ljudmi ravnati kakor z ustavnimi deržavljeni ter njih pravice spoštovati. Dokler se pri nas celo kancelijstvo drugač ne uredi, komaj je upati, da bodo naše ustavne pravice spoštovane. Toraj mislim, da svobododušni zakoni, ki jih kanimo napraviti, ne bodo mnogo premenili. Vendar mi blagi težnji, da bi se ti zakoni stvorili, ne bomo ne pot stopali. Čeravno smo popred želeli, da bi se ta stvar ko ustavno vprašanje reševala, to smo se vendar potlej zmislili, da smo že en zakon enake verste o neodgovornosti poslancov sklenili, pa da ravno pripravljamo drugi takošni zakon (novelo) o ministerski odgovornosti. Kadar smo že enkrat v to novelovanje (novelistiko) zašli, bo pač malo škodilo, ako tudi roman od črnega kabineta v pretres vzamemo (smeh). Tedaj v tem smislu bomo sostavo odbora podpirali.

Moja gospôda, ker se nam je zadnji čas nesvobodoumje očitalo, hočem sebe in svoje rojake v tem oziru z nekoliko besedami braniti. Očita se nam, da smo goreči konkordatovci, ultramontanci, in Bog vedi, kaj še!

Najberže Vam bo le težko verjeti, da bi moja prijatelja Palacki, ki je protestant, in baron Petrinó, ki je staroverec, gorela za konkordat. Kar se tiče očitavanja s fevdalizmom (da hočemo tlako in desetino), čudim se, kako se nam more kaj tacega oponašati. Kaj sem mar dedič in sodni gosp. Semilski ali Eisenbrodski, da bi se vžigal za take ustanove? Jaz sem prostega mlinarja sin, in sam posestnik mlina. Moji predniki, kolikor jih iz rodoslovnika poznam, bili so vsi pošteni prosti ljudje. Ne morem tedaj razumeti, kako se more meni kaj tacega podtikati! Očita se nam, da smo prenapeti narodnjaki (nationalci); al ko taki moramo ravno nasproti biti vsem tem ustanovam; saj niso ne narodne ne česke. Upeljane so nam iz Nemškega, ter mi za marsikteri zapopadek podložništva še imena nimamo v svojem jeziku. Zakaj česki kmet je bil do 15. stoletja svoboden gospodar

svoje zemlje. Kar se tiče našega naroda, ni bila ne narodnost ne narodna literatura ljubljenska naše velike gospôde. Temveč je bila pepeljuga visokorodnim njenim udom. Niso je čislali, dokler si s svojim svobodnim pogledom, s svojim jedernim bitjem ni čislanja sama pridobila.

To je naše stajališče; bodite uverjeni, da ostanemo vedno svobodoljubni, pa naj nas časniki oberajo, kar jih je koli volja. Mi se ponašamo, da so naši predniki bili prvi, ki so se za idejo bojevali (pravo! na desni), ter da so v boju za versko svobodo prednjačili celi Evropi. Mi smo začeli za obrambo ustave in politično svobodo 30letno vojsko, ki je našo domovino tako strašno opustošila, da se je broj prebivavcov upadel na petino, in so morali tuje naselbine v deželo poslati. Dve sto let smo od tistih dôb komaj životarili; al prva težnja naše narodnosti bila je za svobodo; mi vemo, da naša narodnost živi le o svobodi; kdor pozná povestnico, vé, da se je s svobodo tudi narodno našo slovstvo vzdignilo; in vsaki Čeh ima v serce vpisane besede, ki jih je stari česki pesnik izrekel: „Vidite vi Čehi, vaša sreča je vezana na vaš jezik; odprite svojo povestnico; kadar vas najbolj deró in vaše blagostanje teptajo, ako imate svoj jezik, nadajte se, da bo zatiranja skorej konec!“ (Glasno pravo!)

S tem, mislim, da sem krivično očitane overgel. Al, moja gospôda, svoboda, ki jo ljubimo, more človek na dvoji način ljubiti; ali ko mladeneč, ki ljubi svoj uzor, ki ga poseduje, ali se ga posedovati komaj upa; ali jo pa ljubiti ko mož, ki si želí ustanoviti stalno gospodarstvo; ta, kadar snubit gré, dobro si ogleda nevesto; ne praša samo, jeli je zala in prijetna; praša tudi, jeli je dobra gospodinja, jeli se bo mogel z njo lepo skladati; jeli mu tudi kaj dote prinese. (Pravo!). Tako motrim in zapopadam jaz svobodo. Imenoval bi jo svojo drago, meni poročeno ženico, s katero rad in lahko živim, ženico, ktera jezik mojega serca, jezik moje matere govori (pravo!); ženico, ktera mi zdrave otroke nove svobode rodi. Al da taka bode, moram se s svobodo po autonomii zaročiti (pravo! od vseh strani). Še le v autonomii (samopravlji) bom svobodo vžival in jo občudoval. (Pravo). Tako so razumevali vsi praktični narodi svobodo; tako jo razumevajo Švajcarji in Angleži, ki nahajajo v autonomii najjače poroštvo svobode; al Francozi, ki so se svobodi vedno uklanjali, niso nikoli mirnega zakona z njo sklenili. Razumeli tedaj bote, moja gospôda, zakaj vprašanje: ali ima ta zbor oblast, se vseh reči lotiti? pri vsaki priliki ponavljamo; bojimo se namreč, da sedanji nepopolni državni zbor ne bi kakih sklepov storil, ki bi hude nasledke za autonomijo imeli.

Govornik dokaže potem iz raznih paragrafov temeljnega državnega zakona, da kompetencija med deželni zborom in državnim še ni obmejena; pa prestopi na edine člene Mühlfeldovih predlogov.

Perva dva predloga, pravi, moreta se brez dvojbe uzakoniti ko prost zakon; kar se pa tiče predloga o bogočastji, to deželni red kot cerkvene in šolske zadeve deželni autonomii prideržuje. Doklej bo segala ta autonomija o šolskih zadevah, ne vem; to se pokazalo bo še le iz obmejenja popolnega državnega zbora in iz njegove dotike z deželnimi zbori; al kar se Českega tiče, morem reči, da se tá stvar gotovo svobododušno razreši. Kar se tretjega predloga tiče, pristajam popolnoma k mnenju mojega predgovornika Smolka, da je odbor v tem obziru morebiti več proti deželni autonomii grešil, ko Mühlfeld sam.

Ko gosp. Mühlfeld svoj predlog tako postavlja, da naj se uzakoni svoboda znanstva in nauka, raztegnil je odbor ta predlog tako, da naj se vse zadeve, ki zadevajo nauk in šolo, odboru v pretres dajejo. Meni se naprava tacega odbora zdí nevarna, ker bi ga stvar in okolnosti lahko tako zapeljale, da bi meje, ki so deželni autonomii v šolskih rečeh odločene, prestopil, in to je za nas glavno, životno

vprašanje. V tem nam gré za naše narodno življenje; in proti slednjemu, ki bi hotel šolske zadeve centralizovati (osrediti) na Dunaji, bomo se na vso moč upirali. Mi vidimo v tem le nadaljevanje Bahove germanizacije. Ako so naši nemški bratje proti nam pošteni misel, narodov ne bodo terli, temveč se veselili njihovemu razvitku. Kako me je zbolelo slišati, da je le nemški jezik znanstven jezik. To je nevarnost, ki nam pretí. Mi imamo mož, s kterimi se ponašamo, kakor so Purkinje, Škoda, Rokitanski; al oni niso mogli v našem jeziku pisati, ker je država naprave stvarila, ki silijo, da se nemški govori. Mi terjamo, da se ravnopravnost na pravi in pošteni način izpelje. Ako se bodo pa te zadeve v središču obravnavale, ne moremo pričakovati, da se bo na našo narodnost pravičen obzir jemal. Saj vidimo, da človeku in nobenemu narodu ni dano, da bi bil proti drugim tako pravičen, kakor proti sebi. Mi smo to vsaj pri Nemcih iskusili, in iskušamo še vsaki dan.

Predsednik. Prosim, da sedete!

Dr. Rieger. Za pričo kličem slavni zbor, jeli sem kaj žaljivega rekel.

Predsednik. Žaljivo je za celi nemški narod, ako se... (Pravo! na levi)...

Dr. Rieger. Obračam se po §. 36 pravičnega reda na slavni zbor, jeli smem dalje...

Predsednik. Jaz sem vam enkrat že dal besedo za obrambo, ko sem Vas bil na red opomnil; v drugo vam jo ne dam. Kuranda ima besedo.

Dr. Rieger (s povzdignjenim glasom): Po §. 36 naj slavni zbor odloči, ali smem govoriti ali ne; zagotavljam slovesno, da nisem nikakor hotel razžaliti nemškega naroda, ki je eden od najizobraženejših in najbogateje obdarjenih v Evropi.

Predsednik. Po tej izreki bom vprašal slavni zbor; pred ga nisem mogel. Dopusča li slavni zbor, da bi dr. Rieger dalje govoril? (Vzdigne se velika večina, da sme; pravo na obeh stranéh!)

Dr. Rieger. Moja gospôda, ne bom dalje govoril o narodnosti; ker vidim, da je govorna svoboda tukaj v okovih.

Predsednik. K redu! vi očitete predsedniku, da govorno svobodo zatira; prosim, sedite!

Dr. Rieger. Živila govorna svoboda, ki v avstrijskem parlamentu vlada!

Predsednik. Kličem vas k....

Dr. Rieger. In jaz kličem vas k pravičnosti!

Predsednik. Kadar se bo govornik deržal po spodobnosti in mirú, ne bo takih prikazov. Gosp. Kuranda ima besedo. (Pravo in sičanje!)

Govor gosp. Černe-ta, poslanca goriškega, v zbornici poslancov 27. junija.

Preden preidem na pravi predmet, zdí se mi potrebno, oznaniti svoje stajališče, da se ne bi morebiti moje besede krivo tolmačile. Jaz sem se postavil na podlago temeljnega zakona od 26. februarja, po kterem se tukaj nahajam, po kterem mislim, da imam pravico in dolžnost, izreči in predložiti to, kar se mi zdí, da je na korist mojih poslateljev, na korist naroda, od kterega izhajam, na korist cele države. Al opaziti moram, ako bi se mi, nadaljevaje svoj govor, zdelo potrebno izreči, da ta ali ona ministerska naredba, ta ali oni ministerski odgovor ni po moji volji, da nočem s tem ministerstvu nezaupanja očitovati. Temveč sem prepričan, da moramo tako jaz kakor tudi vsi drugi hvaležni biti najpred Nj. Veličanstvu, potlej pa ministerstvu za to, kar imamo, za temeljne zakone, ki so nam podeljeni. Tudi menim, da smo dolžni visokemu ministerstvu pri težkem delu, s kterim se doveršuje ustavna uredba Avstrije, na vso moč in z vsemi sredstvi, ki jih imamo, podpirati in mu na pomoč biti.

Z §. 2 odborovega izvestja se ne morem slagati zato,

ker ne spominja pravice narodnosti in dežel. Da utrdim svoje mnenje, moram omeniti, kako na Slovenskem stoji znanstvo in učna svoboda. Kar se tiče šol, to ljudske šole na Slovenskem se zmirom hirajo od te napake, da namesto da bi se ljudstvo izobraževalo na naravni, narodni podlagi, trati se dragi čas s tem, da se otroci tuje nemške in laške besede iz glave učé. V srednjih in višjih šolah se še celó slovenščina sama ne učí v slovenskem jeziku, še manj pa da bi se kak drug nauk v tem jeziku razlagal. Kak hrup bi pač vstal, ako bi komu na misel prišlo, med avstrijskimi Nemci vpeljati šole v francozkem ali angležkem jeziku? (Pravo! na desni). Prehajam na pravosodje, in navodim: Od tega, da sodnik obdolženega, da tožnika in toženega razume, visí življenje in svoboda, čast in premoženje. Skušnja učí, da more človek zavolj ene same krivo razumete besede zgubiti življenje, svobodo, imetek in poštenje (Pravo! na desni). Iz tega vzroka so tudi tolmači vpeljani. Zdaj vam pa moram povedati, da se po vseh slovenskih pokrajinah v kazenskih in civilnih pravnih, izjemši le malo važnejih primerljev, zapisniki (protokoli) brez tolmača sestavljajo v nemškem in laškem jeziku. Dodati moram, da so posebno v Primorji uradniki, ki ko terdi Lahi ne umejo ne besedice slovenski, pa službujejo v okrajih, kjer noben človek laški ne ume. Ubozega Slovenca sploh z zaničevanjem in posmehom odganjajo, ter ž njim ravnajo, ko s zapuščenim sužnjem. (Pravo! na desni; oho! na levi); sploh ga pošiljajo k zakotnim pisacem, ki ga gulijo. Ako se pa prederzne tirjati, da naj se mu pravica podeli v njegovem jeziku, ondaj ga še zaprejo, češ, da jih nadleguje. Tako je Slovenec čisto izdan samovolji uradnikov. Bil sem enkrat zraven, ko se je neki sodnik ravno napenjal, da bi Slovencu prisego, ki jo je ta imel priseči, poslovenil; al ni mu šlo od rok, tako, da je pravda mogla brez prisege ostati in dotičniki niso mogli pravice dobiti. Med vsemi, tukaj zastopanimi narodi, Slovenec je, s kterimi se še zmirom ravná, ko da je Paria (pankert), čeravno se šteje Slovencev 1¹/₂ milij. duš.

Gosp. minister Šmerling je omenil nedavno, da oni, ki šolo zderžuje, ima tudi pravico odločiti učni jezik. Al povejte, kaj Slovenci ne plačujejo davkov, ne dajajo vojakov? Al ne spolnujejo vseh dolžnosti ko poštenu državljanji? Gotovo! Ako nadalje gosp. minister Šmerling, odgovorjaje na dr. Toman-ovo interpelacijo v prednjem stavku pravi, da se hoče in mora narodnim zahtevam zadovoljiti, potlej pa v zadnjem stavku pridaja, da se ne morejo v nemar pustiti tirjatve višje kulture — v nemškem smislu; — to se pač pravi z eno roko dati, z drugo pa vzeti. (Pravo! na desni).

Pred kakim 1¹/₂ mescom podali so Slovenci ministerstvu prošnjo (peticijo), v kateri prosijo, da bi se slovenski jezik vpeljal v šolo in pisarnico, ter da bi se zakoni po slovensko razglaševali. To so saj čisto nedolžne želje; želje, ki morajo temeljne pravice biti vsakega državljanja. Pa kakošni hrup so o tem zagnali nemški časniki! Strašanski naklepi državnega izdajstva, ko da bi se snovalo novo slovensko kraljestvo, so se nam podtikali. In ta hip, ko to govorim, nabirajo se — kakor časniki povedajo — podpisi za peticijo, po kateri bi se ona perva, ravno omenjena, imela preklicati. Mislím, da ne bo težavno, nabirati takih podpisov; pokazujem le na sloveči „suffrage universel“ francozki. Jeli se v takih okolišinah še more terditi, da imamo ravnopravnost in autonomijo? Jaz sem rojen v pokneženi grofii goriški in gradiškanski: ondi se govori dva jezika: slovenski in laški; ali meni bi se zdela nesreča, ako se tamošnjemu deželnemu zboru ne vspeši, da bi se vpeljal ne samo nemški, ampak tudi slovenski in laški jezik v vse tamošnje učilnice. Dosedanjim napakam se mora konec storiti; narodom se mora narodnost zagotoviti! Ako bi se za veliko hišo Avstrije prilike poslužil, rekel bi, da mi napravimo tukaj samo zidovje in streho; notranje delo

pa prepustimo edinim narodom, naj se vsaki uredi po svoji navadi in potrebi. To so nagibi, da sem k §. 2 načerta za besedami „12 členov“ nasvetoval pristavek: „med kterimi morajo biti namestniki vseh tukaj zastopanih narodov.“

Govor gosp. Dežman-a, poslanca kranjskega, v zbornici poslancov 27. junija.

V govoru poslanca Černe-ta so neke besede o slovenskem narodu zbudile mojo nejevoljo; naj mi je dopuščeno, da to nejevoljo izrečem z odkrito, možko besedo. Gosp. Černe je rekel, da so Slovenci „Parija“ (heloti) med Slovani. Ta beseda mene tem bolj zbada, ker je desna stran gosp. Černe-tu zato ploskala. Gosp. predsednik, mi nismo nikaki Parija! Jaz sem Slovenec, sem zastopnik dežele, ki ima z večino slovenske prebivavce; pa takošni zasmeh naše narodnosti na vso moč odbijam. (Pravo! na levi). Gospod predsednik, narod, ki je izredil sto in sto mož, ki so mnogozaslužni za znanstva in cerkev, ni narod Parije; verjemite mi, da nam je dovolj mar za poštenje; in da imamo serčnost, da se krepko upremo vsakemu, ki bi nas hotel za helote, za Parijo imeti. Poslanec Zeleny je omenil nedavno, da je česko slovstvo na južno slavenstvo uspešno delovalo. Jaz sem južnoslavenskega plemena, živim za svoj narod, udeležujem se živo njegovega dušnega napredka, pa moram gosp. dr. Zeleny-a zagotoviti, da mi ni znano, da bi bila dozdej česka literatura s kakim vidnim uspehom delovala na slovensko; nasproti morem, gospod predsednik, poterditi, da vsaki v najborneji kmečki koči pripovedati zná, kako važno pomembo, kako veliko moč ima nemška kultura za naše telesno blagostanje, in za naš dušni napredek (Pravo! na levi). Mi živimo z Nemci v bratovski slogi, in naj nas Bog varuje, da bi se kadaj seme prepira in sovraštva med nas zasejalo (Pravo! na levi). Moja gospôda, ne bodimo malodušni; tudi jaz hočem, da naj se narodu vse pravice podelijo; da je v ljudski šoli narodni jezik sredstvo, po kterem se ljudstvo izobražuje; al kjer gré za višjo duševno povzdigo, tam bi jaz ne poznal prave koristi svojega naroda, ako bi besedo poprijel za odpravo nemškega jezika in nemške kulture. Kar se tiče vprašanja o kompetencii, menim, da avstrijskemu državnemu svetovavstvu pripada zastopovanje vsega, kar je avstrijskim deželam koristno; pa duševne koristi ne cenim manj od telesnih. Toraj menim, da državno svetovavstvo prav stori, ako izreče, da je oblasten, da uredbo nauka in znanstva v svojo roko vzame. (Pravo, pravo! na levi). Priporočam tedaj, da naj se odborov načert poterdi brez premene. (Pravo! na levi!).

Štirje dnevi v zlatni Pragi.

Spisal Val. Zarnik.

V četrtek popoldne (27. dan pr. m.) me ob 5. uri naš gospod dr. Toman v slovanski kavarni dobi in me nagovori: „Ala! greste k Šafařikovemu pogrebu? Česki poslanci so telegrafično povabljeni in so tudi nas druge Slované povabili“. Brez pomislika ustanem in ob šestih sva se že derdrala na tukajšni severni kolodvor, kjer sva dr. Rieger-a, Palackiga in druge poslance zbrane najdla, in ob pol osmih je „lukamatija“ z nami že proti staremu mestu českih kraljev vihral. Vlekel nas je čez široko ravnavo proti Moravi; kolikor dalječ so oči peljale, je bilo nebo zagernjeno, sila sila temno, nikjer nobene špranje, skoz katero bi bila večerna zarja lukala; vsa narava je bila čmerna in klaverna; vidilo se je, da nebo žaluje in plakuje, ker je mati Slava enega svojih ljubljencov in najslavniših sinov zgubila, — sina, ki je svoje brate vse od Arhangela do Tersta, od Rige do Odese z enako ljubeznijo objemal in v svojih „Starožitnostih“ pokazal, kaj so nekaj bili in kakošna je njih prihodnost. Priderdravši čez reko Tajo je z strašnim ropotom v most trešilo in šaljivo je poslanec